



MOLIYAVIY MENEJMENTNI TASHKIL ETISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Yuldasheva Shaxnoza Akramjon qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti.

Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchi-stajyori,

telefon +998-99-463-14-92

To'xtamirzayeva Shaxloxon Mirzaolim qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti.

Iqtisodiyot ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

ARTICLE INFO

Received: 17th October 2023

Accepted: 18th October 2023

Online: 19th October 2023

KALIT SO'ZLAR:

*Korxonalar faoliyati, xorijiy
investitsiyalar, zamonaviy
marketing, moliyaviy
munosabatlar, bankning
kreditlari, lizing
operatsiyalari, xo'jalik
subyektlari, iqtisodiy
ko'rsatkichlar.*

ANNOTATSIYA:

*Korxonalar, firma va kompaniyalarda moliyaviy
menejment tizimini tashkil etish va moliyaviy
menejmentning asosiy funksiyalarini
amalga oshirishda, uning mukammal ta'minot
tizimini mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi.*

Moliyaviy menejmentning ta'minot tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi: tashkiliy, huquqiy, uslubiy, informatsion, texnik, dasturiy, tahliliy va bashorat (prognoz). Moliyaviy menejmentda tashkiliy ta'minot tizimi, korxonalarda moliyaviy boshqaruv tizimini tashkil qilish, korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyatining alohida yo'nalishlari bo'yicha boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va qabul qilish hamda ushbu qarorlarning ijrosini ta'minlash bo'yichahar bir ichki xizmat bo'limlari va bo'linmalarining javobgarlik darajalarini va vakolatlarini belgilashni nazarda tutadi. Shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, moliyaviy menejment tizimi korxonalar umumiy boshqaruv tizimining asosiy bo'g'ini hisoblanadi.

Korxonalarni boshqarishni umumiy tamoyillarining aksariyat qismi moliyaviy menejment tizimiga to'g'ri keladi, bunda asosan, boshqaruvning quyidagi ikki muhim jihatlarini inobatga olish zarur: iyerarxik va funksional.

Xalqaro va milliy amaliyotda korxonalar boshqaruv tizimini tashkil qilishning eng ko'p ommalashgan usullaridan biri ham boshqaruvning iyerarxik va funksional holatda amalga oshirilishi hisoblanadi. Korxonalarda boshqaruvni iyerarxik holatda tashkil qilinishi, ularda boshqaruv tizimini turli pog'onalarga ajratishni nazarda tutadi. Hozirgi kunda korxonalar, firma va kompaniyalarda boshqaruv tizimi ikki yoki uch pog'onali tizimga ajratilmoqda, bunda asosan, birinchi pog'onada korxonalarni butun boshqaruv faoliyatining apparati, keyingi pog'onalarda esa uning alohida tarkibi birliklarida boshqaruv tizimi tashkil qilinadi.

Korxonalarda boshqaruv tizimini funksional holatda qurilishi, ularda boshqaruvning bajaradigan funksiyalari va faoliyat turlari bo'yicha bo'linishiga asoslanadi. Bunda korxonaning alohida yo'nalishlari va faoliyat turlari bo'yicha mas'ul bo'lgan boshqaruv subyektlarining bajaradigan funksiyalari, huquq va majburiyatlari taqsimlanadi. Xalqaro amaliyotda korxonalar moliyaviy faoliyatining alohida yo'nalishlari bo'yicha javobgarlik markazlari tashkil qilinib, u markazlarga tayinlangan rahbarlar o'zlariga yuklatilgan vazifalardan kelib chiqqan holda vakolatlari doirasida javobgarlikni o'z zimmlariga oladilar. Ushbu javobgarlik markazlarining asosiy turlari quyidagilardan iborat:

1. Xarajatlar markazi. Bu yo'nalish bo'yicha tayinlangan mas'ul rahbar yoki menejer, korxonalar tomonidan tasdiqlangan budjet dasturidan kelib chiqqan holda mablag'larni to'g'ri va oqilona sarflanishi bo'yicha javobgarlikni o'z zimmasiga oladi; bunday markazlarga mahsulotni qayta ishlovchi, ishlab chiqarish va boshqa bo'linmalar kiradi.

2. Daromadlar markazi. Bunda ushbu yo'nalish yoki bo'lim bo'yicha mas'ul shaxs, korxonalarining belgilangan miqdorlarda yoki kutilayotgan hajmdagi daromadlarning shakllanishi hamda kelib tushishi bo'yicha kerakli ishlarni amalga oshiradi; masalan-mahsulotlarni realizatsiyasini amalga oshiruvchi bo'linmalar.

3. Foyda markazi, korxonalarda rejalashtirilgan foyda miqdoriga erishishni ta'minlash bo'yicha mas'ul, rahbarlar hisoblanadi.

4. Investitsiyalar markazi. Korxonalariga ajratilgan investitsiya resurslaridan samarali foydalanish va ushbu faoliyatdan ijobiy natijalarga erishish, buning hisobiga ma'lum miqdordagi foydani shakllantirish bo'yicha mas'ul rahbarlar hisoblanadi. Korxonalarda moliyaviy menejment tizimini samarali tashkil qilinganligi ma'lum ma'noda ulardagi axborot (informatsion) bazasi va ularning qanday turlaridan foydalanishlariga ham bog'liqdir.

Albatta, har qanday xo'jalik subyektlarining faoliyatini to'g'ri yo'lga qo'yish ularda samarali boshqaruv tizimini tashkil qilish hamda istiqboldagi ustuvor yo'nalishlarni belgilashda boshqaruv subyektlari, xususan, moliyaviy menejning axborot ta'minot tizimi yoki zaruriy ma'lumotlar bilan ta'minlanganligi va ulardan foydalanishning samarali tashkil qilinganligi muhim va dolzarb hisoblanadi. Ayniqsa, hozirgi kunda mamlakatimiz va jahonda yuz berayotgan hodisa va jarayonlarning yuqori sur'atlar bilan o'zgarayotganligi va takomillashib borayotganligini inobatga olgan holda ushbu tizim korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyatida kundalik zaruriy ehtiyojga aylanib borayotganini ko'rishimiz mumkin. Moliyaviy menejmentning axborot ta'minot tizimi, tahlil uchun, rejalashtirish va korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyatining turli yo'nalishlari bo'yicha boshqaruv qarorlarini tayyorlash uchun zarur ma'lumotlarni aniqlash va to'plash jarayonini o'z ichiga oladi.

Korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyatining natijalari bilan qiziquvchilar va ulardan foydalanuvchilarning toifasi turlicha bo'ladi, chunki buni o'ziga yarasha ko'plab sabablarini sanab o'tish mumkin; masalan, investitsiyalarni kiritish maqsadida investorlar, soliq va boshqa majburiy to'lovlarni doimiy to'lanishini o'rganish maqsadida davlat va uning vakolatli organlari, oladigan foydasining hajmini aniqlash uchun aksionerlar va ta'sischi, korxonalar majburiyatlari bo'yicha o'z mablag'larining yetarliligini o'rganish maqsadida turli moliyaviy muassasalar va boshqalar. Umuman olganda, korxonalar xo'jalik-moliyaviy ma'lumotlaridan foydalanuvchilarni ikki guruhga ajratish mumkin: Tashqi foydalanuvchilar: kreditorlar, investorlar, soliq organlari, auditorlik tashkilotlari va boshqa foydalanuvchilar. Ichki foydalanuvchilar: boshqaruv kengashining a'zolari, boshqaruvning barcha toifasidagi menejerlar, korxonalar egalari va boshqalar.

Moliyaviy menejmentda axborot (informatsion) ko'rsatkichlari tizimining shakllanishi har bir korxonalar xo'jalik-moliyaviy tarmoq xususiyatlari, tashkiliy-huquqiy shakllari, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish hajmi, xo'jalik faoliyatining diversifikatsiyalashuv darajasi va boshqa shartlariga bog'liq bo'ladi. Umuman olganda, moliyaviy menejment axborot (informatsion) bazasining ko'rsatkichlar tizimi alohida guruhlar bo'yicha turkumlanadi.

1. Davlatning makroiqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari. Har bir korxonalar xo'jalik-moliyaviy holatini tahlil qilish hamda korxonalar xo'jalik-moliyaviy imkoniyatlarini inobatga olgan holda kelgusida erishiladigan moliyaviy

natijalarni bashorat qilishda, bevosita tashqi iqtisodiy-ijtimoiy muhitdagi holat va ko'rsatkichlar asosiy omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Ushbu ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

- a) davlat budjetining daromadlari;
- b) davlat budjetining xarajatlari;
- c) budjet taqchilligi;
- d) aholi daromadlarining hajmi;
- e) banklardagi aholi omonatlari;
- f) inflyatsiya darajasi;
- g) Markaziy bankning qayta moliyalash stavkasi.

2. Tarmoqlar rivojlanishini tavsiflovchi ko'rsatkichlar. Bu guruhdagi axborot ko'rsatkichlar tizimidan korxonalarda operativ moliyaviy faoliyat turlari bo'yicha boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalaniladi. Bozor munosabatlari sharoitida moliyaviy menejerlarning, korxonalar moliyaviyxo'jalik faoliyatlarini oqilona boshqarishning muhim omillaridan biri, ushbu tarmoqda faoliyat yuritayotgan raqobatchi korxonalar va kontragentlarining moliyaviy ahvolini keng o'rganish va ularni tahlil qilish hisoblanadi. Moliyaviy menejer tomonidan bu guruhdagi ko'rsatkichlarni o'rganish uchun ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan yoki chop etilgan hisobotmateriallari, reyting ma'lumotlar, axborot xizmatlari bozorida taklif qilingan pullik biznes-ma'lumotnomalar manba bo'ladi.

- tijorat banklari tomonidan taklif qilinayotgan depozitlarning o'rtacha foiz stavkalari;
- har bir valuta turi bo'yicha davlat tomonidan belgilangan rasmiy valuta kurslari;
- tijorat banklari tomonidan valuta oldi-sotdi operatsiyalarini amalga oshirish uchun belgilangan valuta kurslari;
- sug'urta kompaniyalari tomonidan taklif qilinayotgan sug'urta turlari, sug'urtalash jarayoni va ularni amalga oshirish shartlari;
- fond birjasida alohida turdagi qimmatli qog'ozlar bo'yicha tuzilgan shartnomalar hajmi va narxlarning darajasi va boshqalar.

Bu turdagi ayrim ko'rsatkichlar moliyaviy menejerning kundalik ehtiyojlaridan biri sanaladi, ushbu axborotlarning manbai sifatida internetdagi maxsus saytlar, kunlik valuta va fond birjalarida amalga oshirilgan operatsiyalarning natijalari haqida e'lon qilinadigan yangiliklar va boshqalar hisoblanadi.

4. Korxonalarining moliyaviy va boshqaruv hisobi ko'rsatkichlari. Bu guruhdagi ko'rsatkichlar tizimi moliyaviy menejmentning axborot asosini tashkil qiladi. Korxonalar xo'jalik-moliyaviy faoliyatining barcha yo'nalishlari bo'yicha operativ boshqaruv qarorlarini qabul qilish, hamda tahlil, bashorat (prognoz) va rejalashtirish ishlarini amalga oshirish, bevosita ushbu tizimning ko'rsatkichlariga asoslanadi. Bundan tashqari, korxonalarining joriy xo'jalik-moliyaviy faoliyatini nazorat qilish, moliyaviy imkoniyatlari va samaradorlik ko'rsatkichlarini baholash, moliyaviy strategiyalari va siyosatini ishlab chiqishda moliyaviy menejmentning amalga oshiradigan aniq funksiyalari va vazifalarini belgilaydi.

Korxonalarda moliyaviy menejment tizimini tashkil etishda, moliyaviy mexanizm tushunchasi uning moliyaviy menejment tizimidagi o'rni va ahamiyati, moliyaviy menejmentning mexanizmi ularning o'zaro o'xshashlik tomonlari, hamda bularni moliyaviy menejmentning faoliyatida tutgan o'rniga alohida e'tibor berish lozim. Chunki, bozor qonuniyatlaridan kelib chiqqan holda korxonalar moliyasini boshqarish, moliyaviy mexanizm yordamida amalga oshiriladi.

Moliyaviy mexanizm – bu moliyaviy munosabatlarni tashkil qilish, moliyaviy resurslarni shakllanishi va foydalanish usullarining yig'indisi bo'lib, jamiyat tomonidan, jamiyatni ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish uchun, qulay shart-sharoit yaratib berish maqsadida foydalaniladi. Moliyaviy mexanizm ham moliya tizimining tuzilishi singari quyidagi ikkita yirik sohaga bo'linadi:

1. xo'jalik subyektlarining moliya mexanizmi;
2. davlat moliyasining mexanizmi.

Korxonalar moliyaviy mexanizmi – bu moliyaviy resurslardan foydalanish usullari hamda korxonalar moliyasini tashkil qilish shakllari hisoblanadi. Korxonalar, firma, kompaniyalarda moliyaviy resurslardan foydalanish jarayoniga to'xtaladigan bo'lsak, bunda moliyaviy menejer tomonidan ushbu jarayon, turli moliyaviy usullarni (metodlarni), richaglarni, dastaklarni, tamoyillarni qo'llash orqali amalga oshiriladi. Moliyaviy metodlar – bu moliyaviy munosabatlarni amalga oshirish shakli, uning xo'jalik va ishlab chiqarish jarayoni bilan o'zaro bog'liqligidir.

Korxonalarda u yoki bu moliyaviy metodlarning qo'llanilishi yordamida xo'jalik jarayonidagi yuz berayotgan moliyaviy munosabatlarga, moliyaviy resurslarning harakatini boshqarish va moliyaviy ko'rsatkichlarning tahliliy natijalaridan kelib chiqqan holda ulardan foydalanishni samaradorligini baholashga ta'sir ko'rsatish mumkin. Korxonalar moliyasini boshqarishda

foydalaniladigan metodlarga quyidagilar kiradi: moliyaviy rejalashtirish, moliyaviy tahlil, moliyaviy nazorat, investitsiyalash, sug'urtalash, kredit operatsiyalari, narxlarni shakllantirish, soliqlar, hisob-kitoblar tizimi, rag'batlantirish va boshqalar. Moliyaviy menejmentda moliyaviy dastak tushunchasini korxonaning har qanday turdagi tuzilgan shartnomalari deb tushuniladi, qaysiki buning natijasida bir vaqtning o'zida, biron-bir korxonada moliyaviy aktivlarni ko'payishi va boshqa korxonada esa moliyaviy majburiyatlarni yuzaga kelishi tushuniladi, qarzdorlik bo'yicha guvohlik beruvchi, sotuvchi sotish jarayonida o'zini moliyalashtirishni ta'minlovchi, har qanday hujjatdir.

Moliyaviy dastaklar yordamida moliya bozoridagi har qanday operatsiyalar amalga oshiriladi. Korxonalar faoliyatida ularni qo'llamasdan turib, qo'shimcha moliyaviy resurslar yoki kapital jalb qilish, moliyaviy investitsiyalarni amalga oshirish, kontragentlar yoki boshqa xo'jalik subyektlari bilan o'zaro hisob-kitoblarni amalga oshirish mumkin emas. Moliyaviy dastaklar birlamchi va ikkilamchi turlarga bo'linadi. Birlamchi moliyaviy dastaklarga quyidagilar kiradi: joriy operatsiyalar bo'yicha debitorlik va kreditorlik qarzlari, kreditlar, aksiya, obligatsiyalar va veksellar. Ikkilamchi moliyaviy dastaklarga esa: moliyaviy opsionlar, fyucherslar, forvard shartnomlari, foizli va valutaviy svoplar kiradi. Har qanday jamiyatda korxonalar xo'jalik faoliyatini oqilona tartibga solish va ular faoliyatini samarali yuritish qonuniy va huquqiy normalarga asoslangan holda amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2016 yil 2 dekabrda "O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4861-sonli farmoni.
2. Yuldasheva, S., & Po'latova, O. (2023). O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(10), 55–57. izвлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdit/article/view/11574>
3. Yuldasheva Shaxnoza, Po'latova Odina. (2023). DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN UZBEKISTAN. *DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE*, 2(3), 103–106. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7778314>

4. Yuldasheva Shaxnoza, Olimjonova Farogat. (2023). AGRICULTURAL DEVELOPMENT POTENTIAL. INNOVATIVE RESEARCH IN SCIENCE, 2(3), 66–70. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7778308>
5. Yuldasheva Shahnoza, Faxriddinova Dilobar. (2023). ORGANIZING NEW TOURISM DESTINATIONS IN UZBEKISTAN. INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY, 3(2), 182–184. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7683651>
6. Yuldasheva Shahnoza, Faxriddinova Dilobar. (2023). THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ISSUES OF DETERMINING THE EFFICIENCY OF COTTON RAW PRODUCTION. INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY, 3(2), 58–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7620997>
7. Yuldasheva Shaxnoza, Ismatova Nigora. (2023). IMPROVING THE STATE SUPPORT SYSTEM OF THE COTTON NETWORK. SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY, 2(2), 187–191. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7676504>

INNOVATIVE
WORLD